

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE COĞRAFİ, SİYASİ VE İDARİ BİR TERİM OLARAK “RUMELİ” (12.-19. YÜZYILLARDA)

Edip DURMAZ¹

ÖZET

Türkler, büyük ölçüde Anadolu’yu ele geçirdikten, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) da büyük ölçüde Avrupa’ya (Balkanlara) çekildikten sonra XII. Asır’dan itibaren İstanbul ve Çanakkale boğazlarının ötesinde kalan Doğu Roma İmparatorluğu topraklarını Rûm-ili olarak isimlendirmeye başladılar. Anadolu Selçuklu Türklerinin Rûm-ili isimlendirmesini Osmanlılar da Gelibolu’ya Çimpi Kalesi’ne ayak bastıktan sonra kullanmaya devam ettiler. Bölge ile ilgili olarak kullanılan “Rumeli” terimi 19. Asır’ın başlarına kadar neredeyse rakipsiz ve en yaygın kullanım olarak kaldı.

Osmanlıların Rumeli’ye ayak basmasından on yıl sonra, Edirne’nin fethinin ardından 1362’de Osmanlı Devleti’nin merkezden ayrı ilk siyasi – idari birimi olarak Rumeli beylerbeyliği kuruldu. 1530 – 1540 yılları arasında en geniş sınırlarına ulaşan Rumeli beylerbeyliği yaklaşık bugünkü Türkiye büyüklüğünde geniş bir alanı kapsıyordu. Bu tarihlerden sonra Rumeli’de başka beylerbeyliklerin kurulması nedeniyle Rumeli beylerbeyliğinin sınırları hızla küçüldü. 16. Asır’ın sonlarından itibaren beylerbeylik ismi eyâlet ile yer değiştirdi. Karlofça Antlaşması’nın ardından Osmanlı devleti toprakları gibi Rumeli eyâleti de hızla küçülmeye devam etti. 1864’te yeni yapılan idârî taksimat gereği Avrupa örneğine uygun olarak eyâletler vilâyete dönüştürüldü. Rumeli vilâyeti son yıllarında sadece Türkiye’nin Marmara bölgesi kadar kalmıştı.

Anahtar Kelimeler: Rumeli, Rumeli Beylerbeyliği, Balkanlar.

“RUMELİA” AS GEOGRAPHICAL, SOCIAL AND GOVERNMENTAL AT THE HISTORICAL PROCES (12. – 19. CENTURIES)

ABSTRACT

After Anatolia has been largely captured and Eastern Roman Empire (Byzantium) have retreated to Europe (The Balkans) substantially, the Turks began to name the lands of the Eastern Roman Empire beyond İstanbul and the Dardanelles as ‘Rûm-ili’ since the twelfth century. After landing on the Gallipoli Çimpi fortress, The Ottomans also continued to name the lands as ‘Rûm-ili’ like Anatolia Seljuk Turks. The term ‘Rumeli’ was nearly the most common and unrivaled until the beginning of 19th century.

Ten years later following the Ottomans’landing on Rumelia and shortly after the conquest of Edirne, in 1362, ‘Rumeli Beylerbeyliği’ was established as the first political – administrative unit independent from the center of the Ottoman Empire. ‘Rumeli Beylerbeyliği’ reaching its maximum between 1530 and 1540, was covering a large area in size of present day Turkey. After these dates, due to establishment of nother beylerbeyliks in Rumelia, ‘Rumeli Beylerbeyliği’ boundaries shrank. Since the end of 16th century, the name ‘beylerbeylik’ has changed into ‘eyalet(state)’. Following the Treaty of Karlowitz, as the territory of the Ottoman Empire, ‘Rumeli Eyaleti (State of Rumeli)’ has continued to shrink rapidly. In 1864, according to new administrative division and European example, states were converted into provinces. ‘Rumeli province’ remained only as Turkey’s Marmara region in recent years.

Keywords: Rumelia, Rumelia Beylerbeyliği, The Balkans.

¹ Okt., Kırklareli Üniversitesi, gungorea@yahoo.com

GİRİŞ

Coğrafyaya imza atmak kalemle değil yapılan eserlerle ve yöreye verilen isimlerle olur. Karadeniz, Tuna nehri, Kızanlık, Yenipazar, Sancak, gibi isimler, Osmanlı Devleti'nin bölgede bulunan, sayısı tam olarak bilinmeyen Dimetoka Sarayı, Bulgaristan Slivengrad'da Mustafa Paşa köprüsü, Bosna'da Gazi Hüsrev Bey külliyesi gibi eserleri², bunların tamamı bu bölgeye atılan ve kolay kolay silinemeyecek olan birer imzadır.

Osmanlı devleti İran ve Avrupalı devletler ile uzun bir dönem Basra Körfezi'nin isimlendirilmesi ile ilgili olarak mücadele etmiş, ne Persian Gulf (İran Körfezi) ne de Arabian Gulf (Arap Körfezi) iddia ve söylemlerine teslim olmamıştır. O deniz Osmanlı için Basra Körfezi'dir ve Basra Osmanlı Irak'ının vilayetlerinden biri, valisinin oturduğu bir şehirdir. Osmanlı için bugün Balkanlar diye isimlendirilen ve bilinen bölge Rumeli'dir. Rum aslında Osmanlı'nın Roma'lı anlamında kullandığı bir terim olup, Yunanla herhangi bir alakası bulunmamaktadır. Ayrıca Doğu Roma tahtının Fatih Sultan Mehmet Han ile birlikte Osmanlı Devleti'ne geçtiğini ve Fatih Sultan Mehmed'in, Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi mirasçısı olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir.

Siyasî Coğrafya 'da Rumeli ismi yedi yüzyıl kadar hem Anadolu'da hem de Avrupa'da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın siyasi kaygıları ve bölgeyle ilgili tarihi iddiaları nedeniyle bölge ile ilgili olarak yeni isimlendirmeler yapılmaya çalışıldı. Özellikle On dokuzuncu yüzyıla birlikte de Siyasî coğrafyada Rumeli ismini "Balkanlar" ismi ile değiştirme çabaları başladı. Siyasî ve idarî bir merkez olarak Rumeli beylerbeyliği ise 14. yüzyılın ortalarından, 19. yüzyılın ikinci yarısının ortalarına kadar yaşadı. Bu makalede hem coğrafi – siyasi bir terim olarak Rumeli teriminin ortaya çıkışı ve ifade ettiği anlam, hem de siyasi – idari bir birim olarak Rumeli beylerbeyliği (eyâleti – vilâyeti) 19. Yüzyılın sonlarına, Rumeli vilâyeti siyasi- idari açıdan sona erinceye kadar incelenecektir.

Siyasî - Coğrafi Bir Terim Olarak Rumeli Teriminin Ortaya Çıkışı

Rumeli, Rûm-eli, Osmanlıların Balkan yarımadasına verdikleri coğrafi isim, aynı zamanda bu bölgeyi içine alan Osmanlı eyaletinin adı. Bizanslılar kendilerine romaioi³ ve ülkelerine de Romania diyorlardı. Bu suretle İslam dünyası da Bizanslıları, Rûm ve Şarkî Roma İmparatorluğu ülkesini Bilâd al-Rum veya Memleket al-Rûm diye tanıyorlardı.⁴ Turan'a göre de Doğu Roma toprakları Melikşah döneminde "Rûm ülkeleri"olarak tanımlanıyordu.⁵ İbni Bibi'de Anadolu " Rum diyarı"⁶ şeklinde isimlendirilmiştir. Karpat'a göre de Rumeli " Romalıların vatanı, ya da Avrupa'nın parçası anlamını taşıyor ve Balkanları ifade eder. Bu bölge (Balkanlar) halen isim olarak Rumeli adıyla anılır.⁷

XIII. asırda çok büyük kısmı ve devlet merkezi Balkanlarda kalan Doğu Roma İmparatorluğu topraklarını adlandırmak için "Romania veya Romanie" isimleri benimsendi. Bu kullanım XIII. asırda seyyahlarca da izlenip, kayda geçirilmiş ve Balkanları niteler bir hüviyete bürünmüştür.⁸ *Osmanlı Türkleri*

² Selçuk Mülayim, **Sinan bin Abdülmennan, Bir Dünya Mimarının Hayat Hikayesi, Eserleri ve Ötesi**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2010, s.,205-207.

³ İnalçık gibi Ponting de " ... Yunan dili ve kültürünün egemenliğine rağmen halk kendini Bizanslılar diye adlandırmıyordu. Romaioi (Romalı) ve Hıristiyan olma iddiasındaydılar (her ikisi de etkili bir şekilde eş anlamıydı). " diyerek Doğu Roma halkının kendisini Romalı ve Hıristiyan olarak tanımladığını vurgulamaktadır. Halil İnalçık, " Rumeli Maddesi", İslâm Ansiklopedisi C.9, M. E. Bakanlığı, Devlet Kitapları, İstanbul Milli eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s.766. ve Clive Ponting, Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 285.

⁴ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., a.g.e., s. 766.

⁵ Osman Turan, **Selçuklular Târîhi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Ötügen Neşriyat A. Ş., 10. Basım, İstanbul, 2009, s. 214 (Dânişmend-nâme, Bibl. Nat. Turc., 317, s 143a).

⁶ **Anadolu Sulçukileri Gününde Tarih Bitikleri I Anadolu Sulçukî Devleti Tarihi İbni Bibi'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden**, Türkçeye çeviren M. Nuri Gençosman, Notlar ilâve eden F. N. Uzluk, Ankara, Uzluk Basımevi, 1941, s.36.

⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Geçmişî Ve Bugünün Türkiye'si**, Derleyen Kemal H. Karpat, Çeviren Sönmez Taner, İstanbul Bilgi üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 11.

⁸ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., a.g.e., s. 766.

*balkanlar için Rum-ili adını Yunanlıların Romania'sından aldılar ve onu Anadolu'ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan fethettikleri bölgeler için kullanmağa başladılar.*⁹

İnalçık, Rumeli isminin Osmanlılar tarafından Bizans'ın, Avrupa'daki topraklarına yönelik yapılan fetihler için kullanıldığını Wittek'ten nakletmektedir. Turan da " Selçuklular Zamanında Türkiye" isimli eserinde Çaka Bey'i anlatırken Dânişmend-nâme'den alıntı yaparak, 18 numaralı dipnotunda " *İslâm çerisi atlandı; çeri mukaddemi Çavuldur Çaka idi; beşyüz erle revâne oldı... Kayseriyye'den İstanbul sınıırına dek her ne kadar şehir varsa harap kıldı... .. İstanbul'a varup Kayser'in çerisin sıydılar; İstanbul'u aldılar... ol aradan geçüp Rûm-ili vilâyetine düşdiler* " ¹⁰ diye kaydetmektedir. Dânişmend-nâğme'nin ilk kez XII. asırda ve ardından ikinci kez 1244'te yazıldığını göz önünde bulundurursak, yazılı edebiyatımızda XII. veya XIII. asırdan itibaren "Rûm-ili" deyiminin İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın ötesindeki Doğu Roma İmparatorluğu topraklarını ifade etmek için kullanılıyor olması kuvvetle muhtemeldir.¹¹ Türkler, Doğu Roma İmparatorluğu'nun, Avrupa yakasındaki topraklarına ilk defa Süleyman Paşa ile (Orhan Bey Dönemi) ayak basmamışlardır. Türklerin, İzmir ve çevresinde bir Türk Beyliği (devleti) kuran Emir Çaka Bey döneminde, daha 1080'li ve 1090'lı yıllarda donanmayla Marmara ve Ege Denizi'nde faaliyetlerde bulduklarını göz önüne aldığımızda, Rûm-ili deyiminin en azından Türkler arasındaki sözlü kullanımını XI. asra kadar götürmek mümkündür. Zira Ege ve hassaten Marmara denizi kıyılarında hatırı sayılır bir ölçekte kıyı şeridini ele geçiren Emir Çaka Bey döneminde Çanakkale Boğazı'nın Avrupa tarafında kalan kısmı için Türklerin bir isimlendirmeye ihtiyaç duymaları ve Doğu roma İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları için bu ihtiyaçtan kaynaklanan bir isimlendirmede bulunmaları tarihi gerçeklere de uygun düşmektedir.

*"Çaka Bey, İzmir'den Çanakkale'ye kadar uzanan sahil şeridini fethetmiş, merkezi İzmir olmak üzere bir beylik kurmuştu. Amacı bir savaş filosu meydana getirerek, Balkan Yarımadası'nda bulunan Peçeneklerle birleşmek ve Bizans'ı ortadan kaldırmaktı. Çaka Bey, planını tahakkuk ettirmek için bir taraftan donanma inşa ettiriyor, öbür taraftan da Çanakkale'den Marmara kıyılarına doğru sınırlarını genişletiyordu."*¹²

İnalçık, P. Wittek'ten alıntı yaparak; Anadolu Türklerinin Balkanlar'daki ilk yerleşmesinin, Bizans İmparatoru Mihail Palaeologos'un izni ile II. İzzeddin Keykâvus'un beraberinde getirdiği emirleri ve bağlıları ile birlikte 1264'te Dobruca bölgesinde meydana getirdikleri iki üç kasaba ile gerçekleştiğini yazmaktadır.¹³

Sevim ve Merçil'e göre ise bu yerleşme, 1262'den sonra Altınordu Hükümdarı Bereke Han'ın İzzeddin Keykâvus'u, Bizans İmparatoru'nun hapsinden ve kötü muamelesinden kurtararak, Kırım'daki Suğdak ve Solhad kentlerinin dirlik olarak verilmesi ile gerçekleşmiştir.¹⁴ Son araştırmalar ışığında ortaya çıkan bulgulara göre de VIII. Mihail Paleologos'un izniyle II. İzzettin Keykâvus, beraberindeki maiyetiyle birlikte 1261'de Dobruca'ya yerleşmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun siyasi projesinin bir gereği olarak doğu Roma İmparatorluğu'nun kuzeyden gelecek saldırılara karşı korunmasına yardımcı olmak ve Bulgar Çarı Konstantin Tih'in, imparatorluğa yaptığı baskıyı hafifletmek için 1263'te Peçenek, İlkbulgar ve Kumanların bulunduğu bu bölgede II. İzzettin Keykâvus bir devlet kurmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu'nun da yardımı ve veya yönlendirmesi ya da göz yumması ile ortaya çıkan bu siyasi oluşum daha sonra bilinmeyen nedenlerle Mihail Paleologos ile ters düşmüştür. II. İzzeddin Keykâvus,

⁹ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., a.g.e., s. 766.

¹⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318)**, 8. Basım, Öüken Neşriyat A, Ş., İstanbul 2005, s. 118.

¹¹ Kafesoğlu'na göre Dânişmend-nâme XII. yüzyılda ilk defa yazıya geçirilmiş, ikinci defa Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzz'üd-din Keykâvus'un arzusu ile 1244'te yeniden tanzim edilerek yazılmıştır. Son şeklini ise II. Murad zamanında almıştır. İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, 1. Basılış, İstanbul, 1972, s. 180.

¹² M. Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, M.E.B. Devlet Kitapları, Üçüncü Baskı, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s., 188.

¹³ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., a.g.e., s. 767.

¹⁴ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât Ve Kültür**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 478, 479.

İmparator Mihail tarafından esir edilmiş, fakat daha sonra 1265'te Altınordu Hanı Berke Han tarafından esaretten kurtarılıp, Altın Orda (Altınordu) Hanlığı'na götürülmüştür.¹⁵

"Aydınolu Umur Bey'in' Saruhanoğulları Beyliği ile beraber adalara (Ege Denizi), Mora, Dalmaçya ve Rumeli'ye, Karadeniz üzerinden Eflak'a düzenlediği seferler Bizanslıları bir hayli korkutmuştu."¹⁶ Pamuk'a göre de Osmanlı fütühatından önce 1337'de Aydınolu Umur Bey, Bizans imparatoru III. Andronikos'un müttefiki olarak iki bin kişilik bir askeri birlikle Arnavutluk'a kadar gelmiştir.¹⁷

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, Orhan Gazi döneminde Süleyman Paşa'nın komutasında Rumeli'ye ayak basmadan çok daha önceleri birçok önemli Türk komutanı, beyi hatta sabık Selçuklu Sultanı dahi Rumeli'de askeri, siyasi birçok faaliyetlerde bulunmuş, hatta Rumeli'nin belirli bir bölgesini yurt tutanlar olmuştur. Bu nedenle coğrafi ve siyasi fiili durum Türklerin, siyasi otorite açısından büyük bir bölümü Bizans'ın (Doğu Roma İmparatorluğu) elinde bulunan Avrupa'daki topraklar için bir isimlendirme yapma ihtiyacını 1352'den çok daha önce doğurmuş gözükmektedir. Nitekim Doğu Roma İmparatorluğu, Anadolu'yu çok büyük ölçüde daha XI. asrın sonunda Selçuklu ve diğer Türk devletlerine (Artuklu, Mengücek ve Danişmendli devletlerine) terk etmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun, iç Anadolu (Kayseri, Sivas) ve Orta Karadeniz'deki (Amasya) yerli Rum halkı Balkanlara nakletmesinin ardından XI. asır sonu ve XII. asırda Marmara kıyıları ve Avrupa topraklarına çekilmiştir.¹⁸ Doğu Roma İmparatorluğu'nun yeni ağırlık merkezi ve başkenti İstanbul (Konstantinopolis) da daha çok Avrupa topraklarında kalmıştır. Yoğun Türk göçü ve Türklerin, Anadolu'da önemli sayı ve derecede devlet kurup, siyasi açıdan da Anadolu'ya hâkim olmaları üzerine Bizans'ın siyasi egemenliği altındaki Balkan yarımadasının¹⁹ Romania veya Romanie (Romalıların memleketi, ülkesi) şeklinde isimlendirilmesi ve bu isimlendirmenin büyük çoğunluğu Ortodoks olan Sırp, Boşnak, Bulgar ve Romenlerce kabul edilip, yaygınlaşması normaldir. Öte yandan XI. asrın sonlarından itibaren artık Doğu Roma İmparatorluğu'nun asıl ağırlık merkezi Avrupa topraklarındaydı. İmparatorluğun topraklarının sadece yüzde 15 veya yüzde 20 kadarı Anadolu'da (Asya) geri kalan büyük kısmı ise Avrupa'da bulunuyordu. Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'nun Romania'sı veya Romanie'si bir anlamda bizim Rumeli veya Rumeli olarak adlandırdığımız topraklar 12. Yüzyılda bugünkü Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı Romanya'nın Dobruca bölgesini, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna – Hersek, Hırvatistan'ın bir bölümü ile günümüz Türkiye'sinin Trakya'sını (Doğu Trakya) kapsıyordu.²⁰ Yukarıda zikredilen bu yerlerin toplam yüzölçümü de 400 – 450 bin kilometre arasındaydı.

İdari – Siyasi Bir Yapı Olarak "Rumeli" Beylerbeyliğinin Kuruluşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın Gelibolu'nun berzahındaki Çimbi hisarını 1352'de ele geçirmesiyle birlikte Avrupa topraklarına ayakbastı.²¹ Fiili olarak bu olay ve tarihten sonra bir ayağı Avrupa topraklarında olan Osmanlı Devleti resmi olarak bu yeni ele geçirilen bölgeyi ayrı bir idari merkez yapmak için on yıl kadar beklemiştir. I. Murad tarafından 1361'de Edirne'nin

¹⁵ Ayşe Kayapınar, " II. Bulgar Krallığı ", Balkanlar El kitabı, Cilt 1: Tarih, Derleyenler: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 243.

¹⁶ M. Çağatay Uluçay, **İlk Müslüman Türk Devletleri**, M.E.B. Devlet Kitapları, Üçüncü Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s., 253, 317.

¹⁷ Bilgehan Pamuk, "Osmanlı Döneminde Arnavutluk", Balkanlar El kitabı, Cilt 1: Tarih, Derleyenler: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 340.

¹⁸ Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Cild:1, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s., 296-297.

¹⁹ Edward N. Luttwak, **Bizans İmparatorluğu'nun Büyük Stratejisi**, Epsilon Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 119 ve 261'deki haritalar ve s. 115-117, Clive Ponting, **Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi**, Çeviren: Eşref Bengi Özbilen, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 370, 40 nolu harita Bizans'ın M.S. 530'lerden 1025 ve hatta 1140'lar (XII. asrın ortaları) ve sonrasında kadar Balkan yarımadasının büyük kısmını siyasi hâkimiyeti altında tuttuğunu göstermektedir.

²⁰ 1118-1180 yılları arasında II. İoannes ve I. Manuel Komnenos dönemlerinde Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu Avrupa'da yaklaşık 400-450 bin kilometre, Anadolu'da ise 100-150 bin kilometre kare toprağa sahipti. Levent Kayapınar, " Bizans'ın Hâkimiyet Seçilme Dönemi: II. Basileos'tan IV. Haçlı Seferi'ne", Balkanlar El kitabı, Cilt 1: Tarih, Derleyenler: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 227'deki harita.

²¹ Halil İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 203

fethedilmesinden sonra Rumeli Beylerbeyliği kuruldu.²² “Paşa livasının, Rumeli beylerbeyliğinin çekirdeği böylece Süleyman Paşa zamanında oluşmuştur. Edirne fethinden (1361) ve Murad (I.) tahta geçtikten (1362) sonra Edirne’de yerleşen Lala Şahin, paşa unvanıyla ilk Rumeli beylerbeyi olacaktır.”²³ Danişmend’e göre de I. Murad tahta cülûs edene kadar Rumeli beylerbeyi idi. I. Murad tahta çıktıktan sonra Lalası Şahin Bey Rumeli Beylerbeyi olmuştur. Lala Şahin Bey’e, paşa unvanı daha sonraları verilmiştir.²⁴ Böylece “Rumeli”, bir beylerbeyi idaresinde ayrı bir askerî – idarî bölge olarak meydana çıktı ve “Rumeli” tabiri devletin Avrupa toprakları için resmi olarak kullanılmaya başlandı. Osmanlı Devleti’nin ilk beylerbeyliği olan Rumeli beylerbeyliği sonraki dönemlerde de devlet idaresindeki özel mevkiini devam ettirdi. İlk Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa ve ilk beylerbeylik merkezi ise Edirne şehri oldu.²⁵ *Osmanlı Devleti’nin genişlemesi ile birlikte eyalet sınırları da bir hayli büyüdü.*

XIV. Asır’ın sonunda 1394’te Osmanlı Rumeli’si İstanbul hariç Türkiye Trakya’sını (Doğu Trakya), Bulgaristan’ın tamamını, şimdiki Romanya’nın Dobruca bölgesini, şimdiki Yunanistan’ın büyük bölümünü, şimdiki Makedonya’nın doğusunu içine alıyor, bu topraklar yaklaşık 300 bin kilometrekareye ulaşıyordu.

XV. Asırda Balkanlar’da yapılan bütün fetihler Rumeli beylerbeyliğine eklendi. *Yalnız Tuna’nın güneyindeki arazi değil Tuna’nın ötesindeki kili ve Akkırman da bu beylerbeyliğe bağlandı (1484).*²⁶

XVI. Asır’ın başında 1504’te Osmanlı Rumeli’si İstanbul ile birlikte Türkiye Trakya’sını (Doğu Trakya), Bulgaristan’ın tamamını, şimdiki Romanya’nın kuzeybatı bölgesi hariç tamamını, şimdiki Yunanistan’ı, şimdiki Makedonya’yı, Arnavutluk ve Kosova’yı Belgrad hariç Sırbistan’ın büyük bölümünü, Karadağ’ı, Bosna – Hersek’i, Moldova’yı ve Güneybatı Ukrayna ile Kırım’daki Kefe sancağını içine alıyor, bu topraklar yaklaşık 650 bin kilometrekareye ulaşıyordu.

1530 - 1540 tarihleri arasında en geniş sınırlarına ulaşan Osmanlı Rumelisi, 16. Asır başındaki topraklarına ek olarak Belgrad ve kuzeyi ile küçük bir kısım Macar topraklarını ve Hırvatistan’ın neredeyse tamamını içine alıyordu.²⁷ Böylelikle Kanuni sultan Süleyman’ın ilk yıllarında Kefe (Kırım - Ukrayna) dâhil, Macaristan’ın büyük kısmı, Kuzeybatı Romanya ve Kırım Hanlığı (Ukrayna) hariç Rumeli beylerbeyliği Osmanlı Devleti’nin Avrupa’daki tüm topraklarının idari ve siyasi yönetim birimi haline geldi. Bu devirde Rumeli beylerbeyliği toprakları, coğrafi olarak aşağı yukarı 800.000 km² kadardı. 1541’de önce Budin’in ardından aynı tarihlerde Bosna’nın bir Beylerbeylik haline getirilmesine kadar geçen yaklaşık 180 yıllık süre zarfında devletin tüm Avrupa toprakları Rumeli Beylerbeyliğine bağlıydı.²⁸

1534’te Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Gelibolu, Agriboz, İnebahtı, Karlı-İli, Midilli sancaklarından oluşan), Kefe (Kırım yarımadası – Ukrayna), 1541’de Budin ve Bosna, 1609’tarihine doğru Özi veya Silistre (Bulgaristan ve Romanya, Güneybatı Ukrayna ve Kuzeydoğu Trakya) beylerbeylikleri kurulmuş Rumeli beylerbeyliği küçülmeye başlamıştır.

XVI Asır’ın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti’nin idarî teşkilâtında eyâlet terimi beylerbeylik karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

²² Halil İnalçık, a.g.e., s. 203.

²³ Halil İnalçık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları**, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 69, Halil İnalçık, 2 Haziran 1997’de Edirne’de düzenlenen Geçmişten Günümüze Balkanlar Paneli’nde de: “... Lala Şahin bir devşirmedir (babası Abdullah) ve ilk Rumeli beylerbeyidir. Lala Şahin, Süleyman Paşa’dan sonra Balkanlar’da Rumeli’yi açan büyük kumandandır. Orhan herhalde 1362 Mart’ında öldü. Bu kesindir. Orhan ölür ölmez Şehzade Murad Bursa’ya geldi. Birinci Murad o zaman bütün Rumeli’de Osmanlı kuvvetlerinin başına Lala Şahin’i getirdi. Lala Şahin beylerbeyi olarak Edirne’de yerleşti.” demek suretiyle Rumeli Beylerbeyliği’nin Mart 1362’de kurulduğunu vurgulamaktadır. Halil İnalçık, *Osmanlıların Edirne Fethi ve Balkanlarda Yerleşmesi, Geçmişten Günümüze Balkanlar*, Balkan Araştırmaları Balkan Studies dergisi, Trakya Üniversitesi Balkan Uygulama Ve Araştırma Merkezi, Sayı I, Cilt I, Nisan 1998, s. 153.

²⁴ İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Kronolojisi 1 M.1248-1512 (H. 656-918)**, Doğu kütüphanesi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 2011 s. 44-45.

²⁵ Halil İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile ilişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, S. 208

²⁶ Halil İnalçık, a.g.e., s. 208, Şimdiki Güney Batı Ukrayna.

²⁷ Mehmet İnbaşı, “ Balkanlarda Osmanlılar: Fetih Ve İskân”, Balkanlar El kitabı, Cilt 1: Tarih, Derleyenler: Osman Karatay – Bilgehan A. Gökdağ, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Vadi Yayınları, Ankara, 2006, s. 298’deki 19 numaralı harita.

²⁸ 1475’te Rumeli’de 17 sancak bulunuyordu. 1484’te Kili ve Akkırman’ın alınıp, Rumeli Beylerbeyliğine bağlanması ile eyaletin sancak sayısı daha da arttı. Kanunu Sultan Süleyman’ın ilk yıllarında Rumeli beylerbeyliğinin sancak sayısı yeni fethedilen yerlerin ilavesiyle 33’e yükseldi. 1534’te Rumeli’yi oluşturan sancak sayısı 31 olarak zikredilmiştir. A.g.e., s. 208 -209.

Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması'nı imzalamasını müteakip Avrupa'daki topraklarının küçülmesi ile birlikte, Rumeli eyâletinin sınırları da küçülmeye başladı. 18. Asır 'da Mora, Rumeli eyaletinden ayrılmış ve kendisi müstakil bir eyâlet haline gelmiştir.²⁹

Siyasi Bir Yönetim Birimi Olarak Rumeli Eyâleti'nin Tasfiye Edilmesi

Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından, Osmanlı Devleti'nin tüm idari – siyasi yapısı yeniden şekillendirildi. “*Tanzimat devrinin ilk yıllarında Osmanlı imparatorluğu mülkî taksimat yönünden eyalet ve livalara “Sancak” taksim edilmiş bulunmakta idi. Avrupa’da: Edirne, Silistre, Buğdan, Eflak, Vidin, Niş, Üsküp, Sırbistan, Belgrad kalesi, Bosna, Rumeli “Arnavutluk ve Makedonya”, Yanya, Selanik, Cezair-i Bahri Sefid ve Girit.*”³⁰

Enver Ziya Karal, “ ... *Gülhane hatt-ı hümayununun hükümleri yürürlüğe konduktan ve bu hükümlere göre mülkî idare yukarıda da ifade edilen şekle girdikten sonra bir teftiş müessesesine ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bununla beraber bu müessesenin bir nizama bağlanması derhal mümkün olmadı. 1840’da hükümet nüfuzunun kuvvetlenmesini sağlamak ve memurların yeni nizamları benimsemelerini temin etmek maksadiyle ülema sınıfından İsmet Bey zade Arif Hikmet Bey Rumeli’ye Çerkeşli Mehmet Raif Efendi de Anadolu’ya gönderildi. Sudurdan bulunan bu iki zatın mahiyetinde türlü konularda ihtisas sahibi bulunan memurlar vardı.*”³¹ diye yazarak 1839 – 1840 yıllarında tüm yurttaki idari teşkilatta yenilikler yapıldığını ve bu yeniliklerin denetimi için Anadolu ve Rumeli’ye müfettişler ve teftiş heyetleri gönderildiğini yazmakta ve dönemin sonuna kadar (1861) bir daha ciddi yeni bir idari teşkilat düzenlemesinden ve eyaletler oluşumundan bahsetmemektedir. Tevfik Bıyıklıoğlu da: “*1828/1829 Osmanlı – Rus seferinden sonra Çirmen, tamamıyla terkedilerek bunun yerine, Edirne evvelâ mutasarrıflık, daha sonra valilik ve müşirlik merkezi olmuştur. İlk defa olarak Aliş Paşa, 1830’da Edirne valisi olmuştur.*”³² demek suretiyle 1830’da Edirne vilayetinin (eyaletinin) 1828 – 1829 Osmanlı – Rus savaşının getirdiği özel şartlar nedeniyle kurulduğunu kaydetmektedir. Bu nedenlerle 1840 hatta bu tarihten de önce Rumeli eyaletinin bir hayli küçüldüğünü kabul etmek gerekiyor.

1864’te Osmanlı Vilâyet Nizamnamesi’nin kabul edilip uygulanmasıyla birlikte eyâlet yapısı terk edilerek devletin toprak yönetim sistemi yeniden düzenlendi.³³

“*XIX. yüzyılda Rumeli’nin idarî taksîmatı birçok değişikliğe uğradı ve küçük eyaletler teşkil edildi. 1847 yılına doğru Üsküp, Bosna, Yanya, Selânik eyaletleri kuruldu; asıl Rumeli eyaleti ise İşkodra, Ohri ve Kesriye sancaklarından ibaret kaldı. 1864’te ilk vilâyet teşkilatı uygulandığı zaman Rumeli eyalet merkezi Manastır olarak Kesriye ve Ohri, İşkodra livalarından ibaretti. 1864’te Tuna vilâyeti oluşturulduktan sonra birbiri arkasından yeni vilâyetler meydana getirildi ve Rumeli artık coğrafi bir tabirden ibaret kaldı.*”³⁴

1897 Osmanlı istatistiğine göre Manastır vilayeti içinde; Ohri ve Kesriye de yer almaktaydı. Yine aynı yıllığa göre Manastır’ın yüzölçümü 44.136 kilometrekare ve İşkodra vilayetinin yüzölçümü 20.160 kilometrekare idi. Yani toplamda Rumeli eyaleti son haliyle 1864 yılında 64 bin kilometrekare civarında bir yüzölçümüne sahipti.³⁵

²⁹ İslâm Ansiklopedisi, a.g.m., a.g.e., s. 772.

³⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1856 -1861)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 5. baskı, 1995, s. 127.

³¹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1856 -1861)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 5. baskı, 1995, s. 131 – 132.

³² Tevfik Bıyıklıoğlu, **Trakya’da Milli Mücadele I. Cilt**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara, 1987, s. 2.

³³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861 -1876)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. baskı, 1988, s. 153.

³⁴ Halil İnalçık, **Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 210

³⁵ 1864’te Rumeli vilayeti sancakları göz önünde bulundurularak yüz ölçümü tahmininde bulunulmuştur. İki tarih arasındaki (1864 – 1897) sancak sınırlarında ufak tefek değişiklikler yapılmış olabilir. Tevfik Güran, **Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yılığ 1897**, Tarih İstatistikler Dizisi Cilt 5, T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 2045, Ankara, 1997, s. 19 1840 – 1864 yılları arasında Rumeli vilayetinin yüzölçümü büyük oranda aynı kalmış gibi gözükmektedir. Rumeli eyaletinin sancak sayısında bu tarihler arasında hiçbir değişiklik yapılmamış gözükmektedir.

Rumeli vilâyeti Abdülaziz döneminde 1867 – 1869 döneminde³⁶ Tuna vilayeti örneğine uygun olarak Osmanlı idari taksimatını ve vilayetlerini yapılandırması neticesinde son kez İşkodra ve Manastır vilayetlerine ayrıldı. 1876 yılında Rumeli; Edirne, Tuna, Bosna, Hersek, Selânik, Yanya, Manastır, İşkodra, Cezayiri Bahrisefit ve Girit vilâyetlerinden oluşuyor ayrıca İstanbul özel bir idareye sahip bulunuyordu. ³⁷ Rumeli eyaletinin Manastır ve İşkodra olarak ikiye ayrılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin en eski ve en uzun ömürlü yönetim birimi olan Rumeli vilâyeti (beylerbeyliği, eyâleti) 500 yılı da aşan uzun bir dönemin ardından siyasi – idari bir birim olarak oldukça uzun sayılabilecek ömrünü tamamladı.

SONUÇ

Dünya Siyasî Coğrafyası 'nda Rumeli terimi 13. Asırdan itibaren yaklaşık yedi asır kadar hem Asya'da hem de Avrupa'da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. On dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın siyasi kaygıları ve bölgeyle ilgili tarihi iddiaları ve bu bölgede ortaya çıkan, bağımsız Yunanistan, özerk Sırbistan ve özerk Karadağ prenslikleri gibi yeni devletler nedeniyle, bölge ile ilgili olarak yeni isimlendirmeler yapılmaya çalışıldı. Özellikle On dokuzuncu yüzyılla birlikte de Siyasî coğrafyada Rumeli isminin Osmanlı - Türk hâkimiyetini hatırlatmayacak bir isim ile yer değiştirmesi için birtakım çabalar gösterildi. Bütün bu olumsuzluklara ve aleyhte gayretlere rağmen Rumeli terimi hem coğrafi - siyasi bir isim olarak hem de siyasî ve idarî bir merkez olarak uzun yüzyıllar yaşadı.

Rumeli beylerbeyliği ise Osmanlı Devleti'nin idarî alandaki islahatlarının bir sonucu olarak önce Rumeli eyâletine sonra da Rumeli vilâyetine dönüştü. Uzun asırlar Osmanlı Devleti'nin merkezden sonra gelen en önemli siyasî – idârî birimi ve devletin gözbebeği olarak, 14. asrın ortalarından, 19. asrın ikinci yarısının ortalarına kadar yaşadı.

KAYNAKÇA

- Bıyıklıoğlu, T. (1987). Trakya'da Milli Mücadele I. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Danişmend, İ. H. (2011). İzahlı Osmanlı kronolojisi 1 M.1248-1512 (H. 656-918), İstanbul: Doğu kütüphanesi Yayınevi.
- Gençosman, M. N. ve Uzluk, F. N. (1941). Anadolu Selçukileri gününde tarih bitikleri I Anadolu Sulçukî devleti tarihi İbni Bibî'nin Farsça muhtasar Selçuknâmesinden. Ankara: Uzluk Basımevi. Türkçeye çeviren M. Nuri Gençosman, Notlar ilâve eden F. N. Uzluk.
- Güran, T. (1997). Osmanlı Devleti'nin ilk istatistik yıllığı 1897. Ankara: T.C. Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayını.
- İnalcık, H. (2011). Osmanlılar fütühat, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalcık, H. (2010). Kuruluş dönemi Osmanlı sultanları. İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalcık, H. (1964). Rumeli maddesi. İslâm Ansiklopedisi. 9. Cilt, M. E. Bakanlığı, Devlet Kitapları, İstanbul Milli eğitim Basımevi, İstanbul 1964, s.766 – 773.
- İnalcık, H. (1998). Osmanlıların Edirne fethi ve Balkanlarda yerleşmesi. Geçmişten Günümüze Balkanlar Paneli: Balkan Araştırmaları Balkan Studies dergisi. Sayı I. Cilt I. (pp. 149-153),Trakya Üniversitesi Balkan Uygulama Ve Araştırma Merkezi.
- İnbaşı, M. (2006). Balkanlarda Osmanlılar: fetih ve iskân. Derleyenler: O. Karatay ve B. A. Gökdağ, Balkanlar el kitabı (pp. 29/-298). Cilt 1: Tarih, , Karam ve Vadi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1972). Selçuklu tarihi. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

³⁶Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, İslahat Fermanı Devri (1861 -1876)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. baskı, 1988, s. 368'deki " Abdülâziz Devrindeki Garplılaştırma Hareketleri " cetveli.

³⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, İslahat Fermanı Devri (1861 -1876)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. baskı, 1988, S. 156 – 157.

- Karal,E. Z. (1995). Osmanlı tarihi, VI. cilt, Islahat Fermanı devri (1856 -1861). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karal,E. Z. (1988). Osmanlı tarihi, VII. cilt, Islahat Fermanı devri (1861 -1876). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karpat, K. H. (2005). Osmanlı geçmişi ve bugünün Türkiye'si. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kayapınar, A., (2006). II. Bulgar Krallığı. Derleyenler: O. Karatay ve B. A. Gökdağ, Balkanlar el Balkanlar el kitabı (pp. 232-251). Cilt 1: Tarih, , Karam ve Vadi Yayınları.
- Kayapınar, L., (2006). Bizans'ın hâkimiyet sağlama dönemi: II. Basileos'tan IV. Haçlı Seferi'ne. kitabı (pp. 215-231). Cilt 1: Tarih, , Karam ve Vadi Yayınları.
- Luttwak, E. N. (2009). Bizans İmparatorluğu'nun büyük stratejisi. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Mülayim, S. (2010). Sinan bin Abdülmennan, bir dünya mimarının hayat hikayesi, eserleri ve ötesi. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Pamuk, B., (2006). Osmanlı döneminde Arnavutluk. Derleyenler: O. Karatay ve B. A. Gökdağ, Balkanlar el kitabı (pp. 340-349). Cilt 1: Tarih, , Karam ve Vadi Yayınları.
- Ponting, C. (2011). Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi. Çeviren: Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). Selçuklu devletleri tarihi, siyaset, teşkilât ve kültür. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2009). Selçuklular târihi ve Türk-İslâm medeniyeti. İstanbul: Ötüken Neşriyat A. Ş.
- Turan, O. (2005). Selçuklular zamanında Türkiye, siyasi tarih Alp Arslan'dan Osman Gâzi'ye (1071-1318). İstanbul: Ötüken Neşriyat A, Ş.
- Turan, O. (1980). Türk cihân hâkimiyeti mefkûresi tarihi. Cild:1. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Uluçay, M. Ç. (1977). İlk Müslüman Türk devletleri. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.